

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУРОГАТНОЇ МАТЕРІ

А. П. Головащук

аспірант відділу проблем цивільного, трудового і підприємницького права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

У статті розглядається сурогатне материнство. Досліджено та запропоновано визначення поняття «сурогатна мати». Звертається увага на права та обов'язки сурогатної матері у програмі сурогатного материнства. Аналізується чинне законодавство України у даній сфері та приділя-

ється увага основним проблемним питанням правового статусу сурогатної матері.

Ключові слова: гендерне і гестаційне сурогатне материнство, сурогатна мати, потенційні батьки (подружжя), договір сурогатного материнства.

В статье рассматривается суррогатное материнство. Исследовано и предложено определение понятия «суррогатная мать». Обращается внимание на права и обязанности суррогатной матери в программе суррогатного материнства. Анализируется действующее законодательство Украины в данной сфере и уделяется внимание основным проблемным вопросам правового статуса суррогатной матери.

Ключевые слова: гендерное и гестационное суррогатное материнство, суррогатная мать, потенциальные родители (супруги), договор суррогатного материнства.

The article deals with surrogate motherhood. Researched and proposed definition of «surrogate mother». Attention is paid to the rights and responsibilities of a surrogate mother in surrogacy program. Analyzes the current legislation of Ukraine in this area and focuses on the most urgent issues of the legal status of surrogate mother.

Keywords: gender and gestational surrogacy, the surrogate mother, the potential parents (husband and wife), surrogacy agreement.

В усі часи матір'ю називали жінку, яка виносила і народила дитину. Але з появою та розвитком допоміжних репродуктивних технологій (далі – ДРТ) з'являється нове поняття – сурогатна мати. У зв'язку з чим у вітчизняному праві виникає необхідність визначити її правовий статус, захистити її права та інтереси.

Актуальність даної теми дослідження полягає у тому, що питання правового статусу сурогатної матері не має свого належного правового регулювання. Також у законодавстві немає чіткого визначення її прав та обов'язків у програмі сурогатного материнства.

Вітчизняні і зарубіжні науковці працювали над різними аспектами сурогатного материнства, зокрема слід відмітити таких авторів, як Н. А. Аблятіпова, М. В. Антокольська, В. А. Ватрас, І. В. Венедиктова, А. В. Гудзь, К. М. Світнев, М. В. Сопель, Р. О. Стефанчук, С. Г. Стеценко, Ю. Ю. Таланов, С. С. Шевчук та ін. Проте не було досліджено правового статусу сурогатної матері, чому й присвячена наша стаття.

У чинному законодавстві України відсутнє визначення поняття «сурогатна мати». Лише у Наказі Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій» від 23 грудня 2008 р. № 771 зазначено вимоги, яким повинна відповідати сурогатна мати.

Визначень поняття «сурогатна мати» існує досить багато, як в Україні, так і в зарубіжних країнах. Так, В. А. Ватрас пропонує наступне визначення: сурогатна матір, тобто фізично здорова жінка, яка погодилась прийняти у свій організм ембріон дитини з генетичного матеріалу замовників, виносити його і народити дитину з метою подальшої

передачі подружжю на правах члена сім'ї за певну плату, або з альтруїстичних міркувань [1, с. 74]. М. В. Сопель дає таке визначення: сурогатна матір – це жінка, яка за допомогою штучного запліднення виношує та народжує дитину для іншої особи або сім'ї, які за медичними показниками не мають змоги зачати та народити дитину [2, с. 314]. В Англії сурогатна матір – це жінка, яка виношує плід і народжує дитину на користь іншої особи (осіб) і яка погодилась передати дитину після народження цим особам [3, с. 2].

Ми пропонуємо власне визначення цього поняття: «сурогатна мати» – це повнолітня, дієздатна, фізично і психічно здорова жінка, що має власну здорovu дитину і надала свою добровільну письмово оформлену згоду виносити, народити і передати дитину потенційним батькам (замовникам) на основі договору за плату чи безоплатно.

У літературі звертається увага на розмежування двох видів сурогатного материнства – гестаційного (повного) та гендерного (часткового). При гестаційному сурогатному материнстві сурогатна мати не має генетичного відношення до дитини. При гендерному сурогатному материнстві жінка виношує генетично свою дитину [4, с. 217].

У частині 2 статті 123 Сімейного кодексу України (далі – СК України) зазначається, що у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям (чоловіком та жінкою) в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя. З даного положення можна зробити висновок, що СК закріплює лише один вид сурогатного материнства, а саме гестаційне. Отже, інші види є законодавчо не врегульованими.

Невирішеною залишається ситуація, коли сурогатною матір'ю буде родичка одного з членів подружжя (мати, сестра тощо). Саме такий випадок у 1995 р. поклав початок програми сурогатного материнства в Україні. Сурогатною матір'ю стала жінка, котра виносила дитину своєї доньки, яка страждала від природженої відсутності матки, ставши, таким чином, і мамою і бабусею одночасно [5].

Особливої уваги потребує визначення прав та обов'язків сурогатної матері. Дане питання буде регулюватися цивільно-правовим договором, що укладається між сурогатною матір'ю та потенційними батьками, а також акредитованим закладом охорони здоров'я, де буде здійснюватись ДРТ. Саме договір захищає інтереси учасників програми сурогатного материнства.

Сурогатна мати має право на: 1) інформацію про можливі ризики для здоров'я та мету проведення запропонованих досліджень і лікувальних заходів; 2) інформацію про усі правові аспекти та наслідки програми сурогатного материнства; 3) отримання грошової компенсації у випадку комерційного сурогатного материнства; 4) відшкодування усіх фактичних витрат у зв'язку з вагітністю та пологами; 5) відшкодування усіх транспортних витрат, пов'язаних з відвідуванням організаційних заходів та закладу охорони здоров'я; 6) відшкодування інших витрат, які можуть виникнути під час програми сурогатного материнства.

Серед основних обов'язків сурогатної матері необхідно відмітити такі: 1) виносити і народити дитину; 2) передати дитину потенційним батькам; 3) дотримуватись усіх рекомендацій лікаря; 4) надавати усю інформацію про стан свого здоров'я; 5) не встановлювати особу дитини, яка була нею народжена.

Відповідно до статті 139 Сімейного кодексу України передбачено можливість оспорювання материнства, жінка, яка вважає себе матір'ю дитини, має право пред'явити позов до жінки, яка записана матір'ю дитини, про визнання свого материнства. Проте не допускається оспорювання материнства у випадку застосування програми сурогатного материнства. Це положення регламентовано законодавчо, виходячи з моральних позицій [6, с. 358].

Таким чином, сімейне законодавство України не допускає можливості оспорювання материнства жінкою, яка виконувала функції сурогатної матері, та не зберігає за нею права залишити дитину. У такому разі, права біологічної матері захищені законом, та перш за все, захищено права та інтереси дитини, враховуючи її генетичну й біологічну спорідненість з матір'ю. Сурогатна мати після передачі дитини його батькам втрачає усі права на цю дитину [7, с. 171].

Реєстрація народження дитини проводиться відповідно до Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 18 жовтня 2000 р. № 52/5 (далі – Правила). Відповідно до пункту 11 глави 1 розділу III Правил, «У разі народження дитини жінкою, якій в організм було перенесено ембріон людини, зачатий подружжям у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, державна реєстрація народження проводиться за заявою подружжя, яке дало згоду на таке перенесення. У цьому разі одночасно з документом, що підтверджує факт народження дитини цією жінкою, подається заява про її згоду на запис подружжя батьками дитини, справжність підпису на якій має бути нотаріально засвід-

ченою, а також довідка про генетичну спорідненість батьків /матері чи батька/ з плодом. При цьому в графі «Для відміток» актового запису про народження робиться такий запис: «Матір'ю дитини згідно з медичним свідоцтвом про народження є громадянка (прізвище, власне ім'я, по батькові)», а також зазначаються дата видачі довідки та її номер» [8, с. 85].

Як зазначає І. В. Венедиктова, за відсутності згоди сурогатної матері передати народжену нею в результаті імплантації ембріона дитину подружжю, що уклало з нею договір, а також за відсутності згоди сурогатної матері на запис цього подружжя батьками дитини право материнства залишається за сурогатною матір'ю. При цьому сурогатна мати зобов'язана відшкодувати всі майнові витрати, що здійснило подружжя відповідно до договору про сурогатне материнство. З іншого боку, подружжя, що дало згоду в письмовій формі на імплантацію ембріона іншій жінці з метою його виношування, не вправі відмовитися від дитини до моменту її реєстрації на своє ім'я в книзі записів актів цивільного стану [9, с. 62].

На думку С. Антонова, жодна із сторін не має права в односторонньому порядку розірвати договір після настання вагітності. Навіть у випадку розлучення (розставання) потенційних батьків, їх домовленості з сурогатною матір'ю будуть залишатися в силі. Тільки у випадку смерті потенційних батьків до народження дитини, сурогатна мама першою має право вибирати: залишити дитину собі, або віддати його на усиновлення [10].

Цікавим є досвід США в правовому регулюванні сурогатного материнства. Про морально-етичні та юридич-

ні ускладнення, що виникають, свідчить судова справа, що мала місце в 1987-1988 рр. Незважаючи на укладений контракт, сурогатна мати Мері Уайтхед відмовилася віддати дитину подружжю Стернам (яйцеклітина належала Елізабет Стерн, а сперма – її чоловіку Вільяму Стерну). Перша судова інстанція позбавила М. Уайтхед материнства і передала батьківські права Стернам. Однак після 10 місяців Верховний суд штату Нью-Джерсі вирішив цю справу по-іншому: зберіг права Стернів на опікунство і наділив М. Уайтхед правами матері-візitera [11, с. 420-421].

Аналізуючи цей приклад із судової практики США, вважаємо, що М. Уайтхед не мала права оспорювати материнство, оскільки добровільно погодилась взяти участь у програмі сурогатного материнства і допомогти подружжю Стернів народити дитину. Укладаючи контракт, М. Уайтхед повинна була чітко усвідомлювати значення своїх дій та розуміти, що після народження дитину необхідно буде передати потенційним батькам, тобто подружжю Стернів, які, до того ж, є і генетичними батьками дитини.

Враховуючи зазначене вище, можна дійти висновку, що чинне законодавство України у сфері ДРТ потребує вдосконалення. Перш за все, існує нагальна потреба у розробленні та прийнятті закону, у якому було б врегульовано сурогатне материнство, визначено поняття «сурогатна мати», закріплено її права та обов'язки.

Вирішення зазначених питань можливе завдяки здійсненню подальших наукових досліджень та розробленні практичних рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання у сфері сурогатного материнства.

Список використаної літератури

1. *Ватрас В. А.* Суб'єктний склад правовідносин щодо імплантації ембріона дитини жінці із генетичного матеріалу подружжя // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. – № 4. – С. 72-75.
2. *Сопель М. В.* Правові аспекти сурогатного материнства: України та США // Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення) : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (17-18 квітня 2008 р., м. Львів) / Упоряд. І. Я. Сенюта, Х. Я. Терешко. – Л., 2008. – С. 316-318.
3. *Коренга Ю. В.* Аналіз основних понять сурогатного материнства / Ю. В. Коренга // Ча-сопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua>
4. *Майданик Р.* Договір про сурогатне материнство за українським правом: питання теорії та практики / Р. Майданик // Право України. – 2012. – № 9. – С. 215-225.
5. *Таланов Ю. Ю.* Актуальні проблеми сурогатного материнства в законодавстві України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>
6. *Гудзь Л. В.* Проблеми правової охорони материнства та дитинства // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : збірник наук. праць. – 2011. – № 1 (4). – С. 356-360.
7. *Аблятіпова Н. А.* Проблеми сурогатного материнства в Україні / Н. А. Аблятіпова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / Одес. нац. юрид. акад. – О., 2009. – Вип. 51. – С. 167-173.
8. *Головащук А. П.* Цивільно-правове регулювання застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні // Осінні наукові читання : збірник наук. праць. – К. : НИІРІ, 2011. – Ч. 1. – С. 85.
9. *Венедіктова І. В.* Правове регулювання послуг з сурогатного материнства за чинним законодавством України / І. В. Венедіктова // Medix. Anti-Aging. Антиэйджинг. Антистаріння: журн. укр. лікар. еліти (ТОВ «Медікс»). – К., 2010. – № 3. – С. 62 – 63.
10. *Антонов С.* Захист прав та інтересів сурогатної матері [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.irtsa.com.ua>
11. *Стеценко С. Г., Стеценко В. Ю., Сенюта І. Я.* Медичне право України : підруч. / За заг. ред. док. юрид. наук, проф. С. Г. Стеценка. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – С. 420-421.